

Jaume Vicens Vives i Ferran Soldevila: Afinitats i divergències

VISTA PRÈVIA

La historiografia és el relat de la història. L'art d'escriure-la. La frontera entre allò que va passar i el significat que li donem. Això és el que fa que la història sigui una ciència oberta, en la qual no hi ha veritats absolutes, sinó punts de vista sobre fets pretèrits. I d'aquí neixen els combats per la història. Com el de Jaume Vicens Vives i Ferran Soldevila. Dues visions de la història de Catalunya que revelen interessos ideològics i polítics contraposats. Dos pilars de la història que no dreixen la historiografia catalana actual.

Uns advertiments inicials

Aquest 2010 se celebra el centenari del naixement i el cinquantenari de la mort del prestigiós historiadore Jaume Vicens Vives (1910-1960). La perspectiva temporal amb què podem analitzar ara la seva obra ja és prou gran com per poder fer-ne una ponderació més serena i equànime, allunyada del panegíric acrític i de la rebentada fàcil. Durant molt de temps —i fins no fa gaire— l'aportació vicensiana i la seva concepció sobre la història i la realitat catalana van ser presentades com un model antagònic i alternatiu al que va preconitzar un predecessor seu, Ferran Soldevila (1894-1971), esdevingut el gran historiadore de referència durant els anys 1930, arran de la publicació de la seva *Història de Catalunya*. El centenari de Soldevila, celebrat el 1994, marcà una recuperació d'aquest autor que serví també per trencar alguns dels tòpics que envoltaven la seva figura. Així, emergí la figura d'un historiadore renovador, implicat amb el seu temps i amb el seu país, que al mateix temps era un destacat escriptor ara reconegut com de primera categoria. Es pot afirmar, encara avui dia, que Vicens encarnava una nova manera de fer història, davant d'una vella (i obsoleta) manera de fer-la, que Soldevila representaria? És cert que Soldevila era un «romàntic» davant d'un «materialista» com Vicens? O que Soldevila defensava una opció «sobiranista» davant d'una opció «espanyolista» presentada per Vicens? Vegem-ho, tot plegat, amb més detall. Però primer cal fer un seguit d'advertiments inicials. D'entrada, cal assenyalar que en aquest escrit procurarem defugir els maniqueïsmes



Enric Pujol
Professor d'Història a la UAB
enric.pujol@uab.cat

» A l'inici, la relació va estar presidida per la confrontació generacional entre un professor consagrat —Soldevila— i un alumne que volia revolucionar la disciplina —Vicens

fàcils. També cal remarcar que cadascun d'aquests dos historiadors defensà opcions diferents, però que tenien molts punts en comú (cosa que s'ha dit poc) i que fins i tot podien arribar a ser historiogràficament complementaris. Així mateix, cal tenir present que les respectives propostes evolucionaren en funció dels diferents contextos històrics pels quals van haver de passar un i altre. I una darrera cosa que no podem perdre mai de vista: que aquests dos historiadors constitueixen, junt amb l'occità Pierre Vilar (1906-2003), la gran tríada de la historiografia catalana del segle XX.

La desqualificació dels antecessors: Una pràctica ancestral

Jaume Vicens Vives va fer, pel que fa a la tradició historiogràfica catalana anterior, el mateix que féu, molts segles abans, Tucídides (entre el 460 i el 455aC–c.400 aC) amb els historiadors grecs precedents. El famós autor de la *Història de la guerra del Peloponès* qualificà els historiadors grecs anteriors com a *logógrafai*. Una denominació clarament pejorativa, ja que aquesta mena d'escriptors (professionals de discursos judicials, autors de genealogies i cronistes locals) presentaven els esdeveniments, segons el mateix Tucídides, d'una manera més atractiva per a un auditori que no pas veritable:

«més propensos a encantar l'orella que no pas a dir la veritat».¹ I d'aquesta designació no se n'escapava pas el mateix Heròdot (484aC-425aC), considerat modernament com el pare de la història. Vicens Vives, per la seva banda, qualificà —injustament— els seus predecessors de «romàntics», que era una manera de desautoritzar-los també per manca de rigor. I no va pas excloure d'aquesta definició una altra gran figura de la nostra historiografia, Ferran Soldevila, sinó que el considerà el principal representant d'aquell grup. Tant l'actitud de Tucídides com la de Vicens evidencien una pràctica que s'ha mantingut com una constant al llarg dels segles. A hores d'ara, doncs, hauríem d'estar prou previnguts davant de desautoritzacions interessades i poc fonamentades. És ben lícit que un historiador (com també fa, posem per cas, un polític) es faci propaganda de si mateix, que negui el pa i la sal a la resta de col·legues precedents i contemporanis, i que es presenti com a l'iniciador d'una nova manera d'entendre la disciplina. Però ja són figures d'un altre paner que la crítica i els historiadors contemporanis o posteriors se la creguin a ulls clucs i rarament ni tan sols matisin afirmacions d'aquesta mena. Perquè aquesta credulitat evidència sovint una desconexió

1 TUCÍDIDES, *Història de la Guerra del Peloponès*, p.61.

flagrant de la pròpia tradició historiogràfica. En aquest punt, doncs, no ens hem de creure d'una manera absoluta ni Vicens ni Tucídides ni tots aquells autors que fan afirmacions d'aquesta mena, per més bons historiadors que siguin. I en el cas d'un i altre, aquesta condició de clàssics de la historiografia és irrefutable, perquè certament van fer aportacions novadores.

Tota aquesta consideració inicial ve a tomb perquè les diferències metodològiques, polítiques i àdhuc personals entre Vicens Vives i Soldevila han estat la base d'una interpretació maniquea i simplista de les relacions que ambdós mantingueren, i de les propostes historiogràfiques i polítiques que un i altre defensaren. En aquest sentit, donar una visió històrica de com evolucionaren les relacions entre tots dos al llarg del temps i intentar definir de manera equànime les respectives propostes pot ser altament clarificador.

Unes relacions que van canviar amb el temps

En una primera etapa, a la dècada de 1930, la relació entre els dos historiadors va estar presidida per la gairebé inevitable confrontació generacional entre un professor consagrat —Soldevila— i un alumne que tenia al cap la intenció de

Amb la fi de la Guerra, Soldevila s'exilià i quan tornà, passà a la resistència cultural antifranguista. Vicens col·laborà amb el règim per trobar un lloc a la universitat



revolucionar la disciplina —Vicens. De fet, trobem una actitud clarament condescendent de Soldevila envers l'actitud agosarada del seu alumne, com s'evidencia en aquest escrit del 23 de febrer de 1936 en què reporta la lectura de la tesi doctoral de Vicens, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*: «Ahir a la tarda, tesi doctoral de Vicens Vives(...) Els deixebles troben que vaig atacar poc, i és ben cert. Ell, però, almenys davant d'algunes preguntes i comentaris, no ho trobà pas. Jo actuava de secretari del tribunal. La qualificació fou, per unanimitat, *magna cum laude*».² Per la seva banda, Vicens, en aquella mateixa època, no va pas estalviar crítiques en la ressenya que el 1935 va fer de la *Història de Catalunya* de Soldevila a la revista dels Estudis Universitaris Catalans, fins al punt de dir que clausurava «una etapa de la nostra historiografia».³ Val a dir que les crítiques del jove Vicens, amb 25 anys, a la síntesi soldeviliana i a la historiografia catalana del moment estaven molt influïdes pel seu mestre Antonio de la Torre (1878-1966) —un professor molt espanyolista que donà suport als militars franquistes durant la Guerra Civil (1936-1939)— i no tenien pas la mateixa base que les que féu en la seva maduresa. Tampoc, pel que fa a l'ideari polític, Vicens defensa-

va aleshores el mateix que defensà en la seva maduresa, ja que, com ha assenyalat Josep Clara (1949), el jove historiador gironí adoptava als anys 1930 una actitud esquerrana, catalanista i anticlerical, malgrat la seva amistat amb de la Torre.⁴ Les diferències entre Soldevila i Vicens no comportaven, en aquell període, una ruptura profunda. Al contrari, foren uns temps de col·laboració mútua al si del Seminari d'Història de Catalunya de la UB —creat al maig de 1936, impulsat per Vicens i presidit per Soldevila—, que es perllongaren fins a la mobilització de Vicens, la tardor de 1937, en les files de l'exèrcit republicà.

L'enfrontament més significatiu entre Soldevila i Vicens es produí arran del final de la Guerra Civil. Soldevila partí cap a l'exili i quan tornà, el 1943, passà a engruixir la resistència cultural antifranguista. Vicens es quedà al Principat i, després d'una lleu depuració administrativa, col·laborà inicialment amb el règim, com a únic camí per tal de trobar un lloc a la universitat i poder continuar l'edició de les seves obres.⁵ Aquest

posicionament enfrontat havia de crear necessàriament moltes dissensions que no es limitaven al pla polític i que es feien extensives a l'àmbit historiogràfic. Uns recels que òbviament encara eren molt vius quan Vicens, acabada la Segona Guerra Mundial (1939-1945), intentà una política d'acostament i d'ajut als nuclis opositors —sobretot al semiclandestí Institut d'Estudis Catalans—, convençut de la necessitat d'una democratització i modernització de l'Estat espanyol que contemplés també un cert reconeixement de la realitat catalana. Aquest acostament al sector democràtic i catalanista no era incompatible —sinó que responia a la seva estratègia política— amb el manteniment de l'amistat amb personatges molt significatius del règim franquista. D'ací que Ferran Soldevila, aleshores un representant molt significatiu de la resistència cultural, escrigués en els seus dietaris, el 8 de març de 1948: «Ha vingut en Vicens. Té solament 38 anys (encara no els té) i ja té el cabell blanc i està envellit. El salva l'aire atlètic (...) És un home que mira de surar amb tots els règims. I ho aconsegueix. Ara ja es prepara per al cas que el franquisme s'enfonsés (...) M'ha ofert ja, per endavant, d'obtenir subvenció per alguns dels estudiants de la Universitat que vénen a la meua classe dels Estudis. També voldria que organitzéssim, conjuntament,

2 SOLDEVILA, *Al llarg de la meua vida*, p.286.

3 *Estudis Universitaris Catalans*, p.166-174.

4 CLARA, «Dos articles de Vicens Vives», p.133-135

5 Sobre la trajectòria intel·lectual i personal de Vicens, vegeu MUÑOZ, *Jaume Vicens Vives. Una biografia intel·lectual*. Pel que fa a Soldevila, PUJOL, *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*.

» Des de la catalanitat, Vicens opta per una intervenció de Catalunya en la modernització de l'Estat espanyol, descartant tota vel·leïtat sobiranista o independentista

una mena de Seminari d'Història de Catalunya. Vol fer moltes coses. No diré que tot sigui càlcul. Duu, indubtablement, una empena. Si les circumstàncies li ho permetessin, potser faria fins i tot, de bon grat, catalanisme. Però és d'aquells que s'adapten a les circumstàncies. Base feble, inicialment mal fonamentats».⁶

Les respectives propostes polítiques «de fons»

Certament, com pronosticava Soldevila, Vicens arribà a defensar posicions catalanistes, però els mòbils vicensians no es limitaren a mirar de «surar» en tota circumstància, sinó que anaven molt més enllà. A la dècada de 1950, Vicens havia madurat un ambició pla polític que, a grans trets, tenia l'objectiu d'aconseguir, per mitjà del seu ascendent personal, que la part més jove de la burgesia barcelonina intervingués en una reforma democràtica de l'Estat espanyol i que l'equiparés al bloc occidental. Així, des d'una base d'inequívoca catalanitat, la seva proposta optava clarament per una intervenció de Catalunya en la modernització de l'Estat espanyol i descartava totalment tota

vel·leïtat sobiranista o independentista.

Per fer viable el seu projecte desplegà els contactes personals amb membres de l'oposició catalana —fins i tot de figures significatives de l'exili com el president Josep Tarradellas (1899-1988) o el filòsof Josep Ferrater Mora (1912-1991)— i amb elements del mateix règim franquista —com Rafael Calvo Serer (1916-1988) o Florentino Pérez Embid (1918-1974)— o que se n'havien distanciat sense arribar a oposar-s'hi obertament —com Josep Pla (1897-1981). El nucli, però, que havia de comandar el canvi havia de ser, com s'ha dit, el jove empresariat barceloní. Per formar-lo i orientar-lo, organitzà uns cenacles —com el Club Comodín, posteriorment Círculo de Economía— que, amb el temps, foren decisius en la configuració d'una nova classe empresarial. Així mateix, orientà la seva obra historiogràfica en aquesta direcció. D'aquí va néixer el seu interès per la història econòmica i contemporània, i van aparèixer obres com *Industrials i polítics* o *Notícia de Catalunya*.

Vicens estava convençut de la importància de les elits —ja fossin polítiques o econòmiques— en el decurs històric; una concepció molt pròxima a la defensada per l'historiador britànic Arnold Toynbee (1889-1975). El seu projecte, per bé que reconeixia la realitat catalana, volia trencar radicalment amb

el catalanisme sobiranista del primer terç del segle XX que era vist, tant per ell com pels sectors que volia mobilitzar, com el responsable de la Guerra i la revolució. Per més que aquesta ruptura amb la tradició cultural autòctona fos més aparent que no real, era un element bàsic del seu programa. Així, la seva proposta podia ser assumida tant per determinats sectors catalanistes que aspiraven a un reconeixement de Catalunya i de la llengua catalana, i també a un cert grau de poder polític per al Principat —com el grup de joves entusiastes on hi havia Josep Benet (1920-2008) i Albert Manent (1930)—, com per gent del règim a qui els era presentada com la superació de les reticències catalanes envers un acoblament definitiu de Catalunya dins l'Estat espanyol. Aquest programa ambivalent fou vist, posteriorment, per part de les forces polítiques que menaren la sortida del franquisme, a la segona meitat dels anys 1970, com un referent a seguir. D'aquí que Vicens, durant tot aquell temps —i fins fa poc—, fos vist com un precursor del que fou l'autonomisme de finals del segle XX i, en funció d'això, fins i tot s'arribés a mitificar la seva figura. L'opció política de Vicens i la seva proposta historiogràfica estaven, doncs, estretament unides, com passa amb la majoria dels historiadors de totes les èpoques i nacions. En aquest sentit, és conve-

6 SOLDEVILA, *Dietaris de l'exili i del retorn*, vol II, p.230-231.

Soldevila defensa un projecte normalitzador (autogovern català, institucions culturals, democràcia política i ruptura amb el règim franquista) dut a terme pel conjunt del poble

nient seguir la recomanació de Pierre Vilar sobre la utilitat, abans de llegir un llibre d'història, de «preocupar-se un poc per la història i la cronologia de l'historiador».⁷

L'alternativa de Vicens no era equiparable a la de Soldevila, com tampoc no ho era el paper que havia escollit per incidir en la societat: el de líder polític. Soldevila, en canvi, des de la seva posició d'intel·lectual compromès, però no implicat en l'acció política directa, tenia una concepció menys elitista, més interclassista —frontpopulista, segons Enric Ucelay Da Cal (1948)⁸— i ara podríem dir que més «sobiranista» de l'actuació que calia seguir. En essència, el seu projecte s'emmarcava en un projecte normalitzador (autogovern català, institucions culturals autòctones, democràcia política i ruptura amb el règim franquista) que havia de ser dut a terme no per una elit, sinó pel conjunt del poble català. Era, sens dubte, una posició massa radical en l'expectativa d'una solució política de compromís amb els sectors reformistes del règim dictatorial, tal com propugnava Vicens, i en aquells moments l'opció soldeviliana semblava una posició molt allunyada

de la *realpolitik*. Així mateix, algunes de les principals constants històriques que Soldevila destacava ja des de la primera edició de la seva *Història de Catalunya* eren difícilment païbles en aquell context polític. Com per exemple que Catalunya sempre havia tingut aquest dilema: «o dominar Espanya o separar-se'n».⁹ Una constant que entrava en oberta contradicció amb les constants històriques «d'intervenció hispànica» i de pacte polític remarcades per Vicens.

Similituds i més diferències

Malgrat les divergències dels seus projectes historiogràfics i una inevitable rivalitat personal, Vicens i Soldevila coincidiren en punts fonamentals, com ara en el rebuig a la historiografia espanyola dominant, de matriu castellanista i uniformista, i en la defensa d'una visió plurinacional del passat hispànic. Una coincidència no pas menor, donada la força que té avui la visió uniformitzadora i assimilacionista, especialment vehiculada ara per mitjà dels grans mitjans. Però encara compartien d'altres substantius punts en comú, com ara l'interès per fer compatible l'alta investigació històrica amb la divulgació

⁷ VILAR, *Reflexions d'un historiador*.

⁸ UCELAY DA CAL, «La historiografia dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural català».

⁹ SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. III, p. 1085.



» Soldevila i Vicens són dos clàssics imprescindibles de la historiografia catalana si volem fer avançar la disciplina i equiparar-la a les més desenvolupades d'Europa

o la preocupació per recollir les noves aportacions sorgides del desenvolupament historiogràfic internacional. Una bona prova de la solidesa d'aquestes afinitats ens la dóna la col·laboració mútua en diferents projectes editorials. Així, Soldevila publicà *Jaume I; Pere el Gran: els grans reis del segle XIII* en la col·lecció «Biografies Catalanes», dirigida i concebuda per Vicens com una renovada història de Catalunya de caràcter col·lectiu que, per raons de censura, no podia anomenar-se així. Per la seva banda, Vicens havia de redactar el volum sobre els segles XIX i XX de la *Història dels catalans* que dirigí Soldevila i que la mort li impedí d'escriure. La mort de Vicens, el 1960, també frustrà un projecte on tots dos havien d'exposar els episodis més importants de la nostra història i que duia com a títol *Moments crucials de la història de Catalunya*. El llibre no arribà a aparèixer fins al 1962, només amb la meitat dels capítols a què l'historiador gironí s'havia compromès.

Tot aquest seguit de punts en comú i d'afinitats no van eliminar, però, les friccions, que encara aparegueren fins ben bé el mateix moment de la mort de Vicens. Uns mesos abans, Vicens va iniciar, el gener de 1960, una col·laboració a la revista *Serra d'Or* amb l'article «La nova història», on impugnava la historiografia «d'abans de la guerra», a la

qual acusava de romàntica i acientífica. Malgrat que Vicens havia afirmat que se sentia com una anella més de la cadena de la tradició historiogràfica catalana, necessitava —per afirmació personal i per fer viable el seu programa polític— remarcar el seu punt de ruptura amb la historiografia anterior —especialment la de caràcter més sobiranista— i reivindicar -se com a pioner d'una «nova història».

Finalment, cal tenir també present que Soldevila va sobreviure onze anys a Vicens, durant els quals es produïren canvis polítics molt importants que finalment conduïren a la fi de la dictadura franquista quatre anys després de la mort de Soldevila. El programa polític vicensià fou concebut per ser aplicat a la realitat a la dècada de 1950 i no sabem com hauria variat en el context dels anys 1960 i 1970, sobretot si tenim present la importància dels canvis introduïts entre la primera edició (del 1954) i la segona edició (del 1960) de *Notícia de Catalunya*, assaig històric considerat com el manifest més clar de la seva proposta política.¹⁰ Tampoc no podem saber com hauria evolucionat la relació entre els dos historiadors en

aquell període. Pel que fa a Soldevila, sí que sabem la seva evolució fins al 1971. Així, al llarg de la dècada de 1960, introduí canvis importants en la seva obra (significativament a la reedició de la seva *Història de Catalunya*, publicada el 1962-63), que introduïen algunes de les principals propostes vicensianes. Ell mateix també s'adaptà a la lògica política del moment i en una entrevista feta a *Serra d'Or* de 1967 es definí com un «home d'esquerra, més aviat» i «republicà, també», per bé que afegia que l'havien afectat molt unes declaracions del seu amic l'historiador Ramon d'Abadal (1888-1970) en favor del monarca Joan de Borbó com a alternativa democratitzadora.¹¹

Cloenda

Aquesta anàlisi de la confrontació entre Vicens i Soldevila no té altre objecte que el de comprendre els termes de la seva dissensió, que anava més enllà de les picabaralles personals i d'un enfrontament maniqueu entre una «nova» i una «vella» historiografia o entre una proposta «romàntica» i una de «científica». A hores d'ara podem superar, so-

¹⁰ Trobareu una comparativa entre una i altra edició, així com un intent d'explicar les seves raons d'estratègia política a l'hora d'introduir aquests canvis a PUJOL, «Jaume Vicens Vives: Un retrat de maduresa».

¹¹ Reproduïda més modernament a Ferran Soldevila. *Textos d'història i política 1924-1967*, p. 199.

bretot a nivell historiogràfic, els termes d'aquest enfrontament que bàsicament no era sinó el fruit de la situació política i cultural dels anys 1950. Mig segle després som molt més lliures que no els historiadors de les generacions anteriors per tal d'aprofitar, sense prejudicis, allò més adient de les aportacions d'un i altre sense haver de condemnar ningú a la foguera de l'ostracisme o a la desqualificació estèril. Soldevila i Vicens són dos clàssics fonamentals de la historiografia catalana contemporània —i afortunadament no són pas els únics—, dels quals no podem prescindir si volem fer avançar la disciplina i equiparar-la a les més desenvolupades d'Europa. ◀

MÉS INFORMACIÓ

CLARA, Josep (et. al...). *Epistolari de Jaume Vicens Vives*. Girona: Cercle d'Estudis Econòmics i Socials, 2 vol., [1994-1998]. 2 volums.

CLARA, Josep. «Dos articles de Vicens Vives. A *Revista de Girona*, 1980, núm. 91, p.133-135.

Ferran Soldevila. *Textos d'història i política 1924-1967*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994.

MUÑOZ, Josep M. *Jaume Vicens Vives. Una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62, 1997.

MUÑOZ, Josep M. *Àlbum Jaume Vicens Vives 1910-1960*. Madrid – Barcelona: Sociedad Española de Conmemoraciones Estatales – Jaume Vicens Vives, 2010.

PUJOL, Enric. *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Catarroja – Barcelona: Afers, 1995.

PUJOL, Enric. *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*. Catarroja – Barcelona: Afers, 2003.

PUJOL, Enric. «Jaume Vicens Vives: Un retrat de maduresa». A *Revista de Girona*, núm. 261, 2010, p.88-93.

SIMON, Antoni. *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.

SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*. Barcelona: Alpha, [1962-1963]. 3 volums.

SOLDEVILA, Ferran. *Dietaris de l'exili i del retorn*. València: Editorial 3i4, [1995-2000]. 2 volums.

SOLDEVILA, Ferran. *Al llarg de la meua vida*. Barcelona: Edicions 62, 1970.

TUCÍDIDES. *Història de la guerra del Peloponès*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1953.

UCELAY DA CAL, Enric. «La historiografia dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural català». A *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1990, p.53-89.

VICENS VIVES, Jaume. *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino, 1960.

VICENS VIVES, Jaume. *Notícia de Catalunya. Nosaltres els catalans*. Barcelona: Vicens Vives, 2010. Volum 1.

VILAR, Pierre. *Reflexions d'un historiador*. València: Universitat de València, 1992.